

BESZÉLGETÉS TÖRŐCSIK MARIVAL

„Csoda, hogy élek”

KELECSÉNYI LÁSZLÓ

FRANÇOIS TRUFFAUT MÁR 1956-BAN CANNES-I DÍJAT KÖVETELT SZÁMÁRA, DE AZT CSAK KÉT ÉVTIZEDDEL KÉSŐBB KAPTA MEG. TÖRŐCSIK MARI FILMSZÍNÉSZI ÉLETMŰVE KÖZEL SZÁZ TÉTelt SZÁMOL.

• *Neveket fogok mondani, s arra vagyok kíváncsi, mi jut az eszébe róluk. Elsőként Fábri Zoltán.*

A *Körhinta* a magyar filmgyártás olyan pillanata, amely a mai napig elevenen él. Ezzel törte át Cannes-ban Fábri azt a falat, amely a kelet-európai filmgyártást a nyugatitól elválasztotta. Engem nem engedtek ki a cannes-i bemutatóra, de később, a párizsi premieren Truffaut elmondta, hogy milyen óriási sikere volt, hogy a Hungarofilm standját megrohamozták az újságírók, és elvitték az összes létező fotót. A következő évben vetítették a *Csatornát*, aztán a *Szállnak a darvakat*. Ezek a művek folytatták a sort, de a *Körhinta* kezdte. Meghatározó pillanat volt – nekem is, de a magyar filmnek is.

Tudtam, hogy én akkor még nem voltam színész. Csak léteztem, mint egy tehetséges lény. Fábri úgy dolgozott velem, mint egy gyerekszínésszel. Ha sírni kellett – megbántott. Nevetni nem tudtam. Akkoriban minden film utószinkronnal készült. A mai napig hálás vagyok Újvári Viktóriának, mert a *Körhintában* ő nevetett helyettem. Gyönyörűen tudott kacagni.

Soós Imre nagy fájdalommal lehetett, hogy mivel nálam korábban kezdte a pályát, egy csomó sematikus filmben volt kénytelen szerepelni; egyik rossz filmből ment át a másikba. Ez is belejárt a korai halálába.

Nem szoktam megnézni a régi filmjeimet. Nemrég mégis újra megnéztem a *Körhintát*, kíváncsi voltam, hogy mi a titka az akkori sikeremnek? Nagyon kevés filmben tud felzengeni a szerelem, de itt ez megtörtént, felzengett a szerelem. Aztán megnéztem Fábri első filmjét, az *Életjelt*, amely még a klasszi-

kus sematizmus idején forgott, a Szabó Sándor játszotta főmérnök még a pipáját is úgy tartotta, mint Sztálin elvtárs. De valósággal szétrobbant a vászon a drámától. Fábrinak frenetikus drámai érzéke volt. Ha szabadabb világban él, akkor a legnagyobb nyugati rendezők versenytársa lehetett volna.

• *Bodrogi Gyula következik a sorban.*

Korán összeházasodtunk, mert a forradalom idején disszidált egy rokonuk, és megürült a lakása. Az október 23-a előtti napokban jöttem meg Párizsból, szinte azonnal mentünk tüntetni a Petőfi-szoborhoz. Akkor Árpádföldön laktam rokonoknál, a tüntetésről még kimentem a filmgyárba egy díszlet bejárására, és csak másnap tudtam meg, hogy kitört a forradalom. A rokonom lakása környékén voltak föllállítva az ágyuk. Bodrogi meg, mint egy hős, elindult hozzám, szemben az ágyúkkal.

Összeházasodtunk, meglehetősen ünnepietlen körülmények között a nyolcadik kerületi anyakönyvi hivatalban. Az egyik tanú az apósom, a másik pedig egy üvegező volt, aki éppen ott dolgozott a tanácsolásán. Ilyen „háborús esküvőnk” volt.

Két pályakezdő vagy roncsolja egymást, mert nem tudja elviselni, hogy a másiknak esetleg nagyobb sikere van, vagy pedig nagyon segítik egymást. Mi kilenc évig éltünk együtt. Mindig örültünk egymás sikereinek. Nem is lehetett volna másként, mert a főiskolai társaság kijózanított. Fonyó Józsi például azt mondta, hogy te egy girhes macska vagy, menj föl a színpadra és csinálj fekvőtámaszokat. Hármát se tudtam megcsinálni. Így szerettek, és én is képes voltam szeretni. Mindig ez mentett meg a pályámon.

Gyula hihetetlenül jól viselte, hogy minden évben Cannes-ba járok a következő filmjeimmel. Együtt léptünk föl kis szerepekben, a Nemzetiben, a *Tragedia* előadásain. Aztán ő leszerződött a József Attila Színházba, ahol nagy sikerei lettek. Egyszer együtt mentünk be a Vígyszínház nézőterére, ahol engem megtapsoltak, de amikor meglátták őt, szinte vastapsban tört ki a nézőtér. A mai napig nagyon jóban vagyunk, most együtt játszunk a Nemzeti Színházban.

• *Latinovits Zoltánnal a Gyalog a mennyországba című filmben játszott együtt először, de nem utoljára.*

A főcímen ez nem szerepel, de abban a filmben társrendezőként ott volt Makk Karcsi. Fehér Imre nem tudta kezelni Latinovitsot. Makk az elejétől bedolgozott, mintegy átvette a filmet. Zoltán nem volt könnyű ember. Ott nemcsak a szerepe szerint, hanem a valóságban is belém szeretett – ennyi év után talán ezt már elmondhatom. Meg azt is, hogy az egyetlen voltam a kollégái közül, akit soha nem bántott meg. Csak a pamplonai bikaviadalon, ahová a San Sebastian-i fesztivál vendégeiként vittek el (az *Utazás a koponyám körül* című filmmel szerepelt ott a magyar delegáció – K.L.), kezdett veszekedni velem, mert nem tetszett neki – Hemingway ide vagy oda – hogy öldösik a bikákat.

A fesztivál zárónapján kora reggel bekopogott a szállodai szobámba. Akkor már tudta, hogy Szmoktunovszkijjal megosztva megkapja a legjobb férfi alakítás díját. Velem közölte először a hírt. Behívtam a szobába, bezártam az ajtót, bevonultam a fürdőszobába felöltözni, és azon a napon végig mellette voltam, hogy ne igyon egy kortyot sem, amíg át nem veszi a díjat.

Kevés olyan szép férfi volt, mint ő. Lehet, hogy megköveznek érte, amit most mondok. Ha Zoltán hőst játszott a filmvászonon, valami mindig zavart benne. A hősből mindig ott lappangott egy negatív karakter. És nagyon jól teremtette meg ezeket a szerethetetlen figurákat.

Fantasztikusan mondott verset. Eleinte nem szerettem a versmondását, ahogy zárt szájjal préselte ki a szavakat. De élete vége felé nagyon megkedveltem, mert több volt, mint színész, amit csinált. Emlékszem két versre, József Attila *Születésnapomra*, ahol ült a földön, szétterpesztett lábakkal, úgy mondta, hogy közben szinte csak a ci-

pőtalpát láttuk, valamint Ady *Iffjú szívekben* élek...

Szerettem volna színházban is együtt játszani vele, de ez majdnem olyan lehetetlennek számított, mintha azt mondtam volna, hogy én Richard Burtonnal akarok szerepelni.

• *Makk Károly és a Szerелеm.*

Jóval korábban találkoztam először a nevével. Egyszer láttam egy hirdetést, hogy a Filmgyárban 10-14 év közötti fiúkat, lányokat keresnek filmszerepre, az *Úttörők* című

produkcióhoz. Megkértem édesanyámat, hogy menjünk föl Pestre. Rengeteg jelentkező között álltam sorba. Verssel készültem, képzelje csak, Petőfi Sándor *Szeptember végén...*

• „Még nyílnak a völgyben a kerti virágok...”

Tizenhárom évesen. Amikor behívtak, Koza Dezső asszisztens – később tudtam meg, hogy ő volt – fölemelte az arcomat, megnézett jobbról-balról, majd közölte, hogy elmehetek. Anyám jót nevetett,

kivitt a Vidám Parkba, és majdnem mindenre felültetett, amire lehetett. Úgy tudom, aztán el sem készült ez a film.

• *Leállították.*

Karcsi biztosan olyasmit akart, ami nem felelt meg az akkori politikai helyzetnek. De ha véletlenül beválasztanak, az katasztrófa lett volna.

• *Miért?*

A sok pesti gyerek között az én tájszólással elidegenedtem volna a filmezéstől és talán a színésztől is. Így akkor nem jöttünk össze, csak jó tíz évvel később, a *Gyalog a mennyországba* forgatásán. És később újabb tíz év múlva a legendás *Szerелеm* idején.

• *Közben volt még – szintén Makk-kal – az Elveszett paradicsom.*

Azt nem tartom olyan jó filmnek, már a Sarkadi darabot sem tartottam annak. Viszont nagyon jól éreztük magunkat a füredi forgatás stábjában. Ez 62-ben lehetett, s akkor én már havi 25-öt játszottam a Nemzetiben. Állandón hozott-vitt a kocsni Pestről Füredre, olykor egyenesen az ottani Astoria bárjába. A partnerem, az remek Pálos György olykor zongorázott. Reggel a sminkes ölbem vitt le a szobámból a forgatásra. Megráztam magam és dolgoztam. Nemrég újra belenéztem az *Elveszett paradicsomba*. Semmi sem látszott benne abból, hogy három órát aludtunk. Virultam, mint a bazsarózsa.

Fiatalon sokat lehet bírni.

Öt évet várt Makk a *Szerелеm* forgatásra, de nem engedélyezték. Psota Irénre lett eredetileg kiosztva az én szerepem. Ezt tudtam, és amikor felkért, kérdeztem, hogy mit szól ehhez Irén? Majd elintézem, mondta erre. Mi történt végül? Psota tőlem tudta meg, hogy nem az övé a szerep. Ilyeneket azért meg lehet Makknak bocsátani. Azt szerettem benne, hogy mozit is, filmet is tud csinálni. Nem tudom, világos-e ez a megkülönböztetés?

• *Azt hiszem, igen.*

A mozi például nekem a *Casablanca*. Makk pályáján a mozi a *Liliomfi*, a film pedig a *Ház a sziklák alatt*. Először azt hittem róla, hogy csak mozis, aztán kiderült, hogy „filmes” is. Ezt nagyra értékelem, mert mind a kettőt jól csinálta. Nagyra becsültem Karcsiban, hogy volt három jelenet a *Szerелеmben*, melyeket két verzióban vettünk fel, az övében és az enyémben. Mindháromszor az én javaslatomat választotta. Erre csak nagyon tehetséges emberek képesek.

Szemes Mihály: **Kölyök** (1959)

OLÁH JÁNOS FELVÉTELE

Van mire szerénynek lennie. Aki hiú, ilyesmibe nem megy bele.

• *Akkor mit mondunk Jancsó Miklósról?*

Nagyon nehéz lehetett feldolgoznia, hogy szerepelt Cannes-ban a legjobb filmjével, a *Szegénylegényekkel*, és nem díjazták. Amikor pedig a *Csillagosok*-kal utazott ki, félbeszakadt a fesztivál. Mesélték, hogy 68 májusában, mikor bezárt a fesztivál, felutazott Párizsba, hogy ott legyen, ahol éppen zajlanak az események. S egy nagygyűlésen, a Sorbonne-on valaki bejelentette, hogy köztük van Jancsó Miklós. Akkor vállukra vették őt a fiatalok, és úgy vitték föl a színpadra.

Miklósnak van 4-5 olyan filmje, melyek az egyetemes filmművészet kitörhetetlen darabjai. Páratlanul nagy alkotások. Kitalált egy új nyelvet ezekhez a filmekhez. Boldog vagyok, hogy benne lehettem az egyik ilyen filmjében (*Csend és kiáltás* – KL), hogy felfedezte hogyan járok-kelek a pusztán.

• *Beszéljünk a színésznőről. Mondjuk a már emlegetett Posta Irénről.*

Nincs nagy korkülönbség köztünk, mostanra már egy korosztály lettünk. Ő már játszott, mikor én még csak diák voltam. Még ekkortájt egyszer elmentem az Erkel Színházba, ahol néha voltak ún. esztrád műsorok. Untam is, meg tetszett is egy-két szám, de egyszer csak a szó szoros értelmében beröpült a színpadra Irén. Nem tudom már, mit énekelt, valamilyen cudar-vidám dalt, de úgy énekelt, hogy én a szám közepén elkezdtem sírni. Attól sírtam, hogy milyen tehetséges, én az ilyesmitől mindig nagyon meg tudok rendülni.

Aztán láttam őt a *Margarida asszonyban*. Felejthetetlen volt. Vámos László egyik legnagyobb rendezése. Később a *Nemzetiben* játszhattunk együtt, például a *Macskajátékban*. Mindketten elrontottuk a premiert. Nekem ehhez különös érzékem van, hogy a bemutatón sose legyek jó.

Mégis, mintha Isten tenyerén ülnek. Amikor a pályám elején Gellért Endre átadott Majornak, aki azt se tudta, ki vagyok voltaképpen, mert szerintem nem látta a *Körhintát*. Gellért harmadéves koromban behívatott a kórházba, mikor az első, sikertelen öngyilkossága után lábadozott. Azt mondta nekem, mint ha végrendelkezne, hogy átad engem Major Tamásnak, aki Gellért halála után „ölben tartott” engem. Alapdolgokat tanultam tőle. Egyszer lehívott a szín-

padról a *Vízkereszt* próbái közben, és halkán odasúgta: „Törőcsik, maga nem tud semmit”. Mit csináljak, kérdeztem. Semmit – mondta Major – majd leírják magáról, hogy nem jön át a rivaldán. De nagyon méltányolom magában, hogy nem használja, mert nem ismeri azokat az eszközöket, manírokat, amikből itt a legnagyobbak is élnek.

Így „nevelt” Major. Később is a legjobb rendezőket kaptam Ljubimovtól Vlad Mogurig. Psota Irénnek nem jutott ki ez. Szinte kizárólag Vámos Lászlóval dolgozott, aki nagyszerű rendező volt, de Irénnek talán kevés. Ő nem kapta meg a sorstól, amit én: ezeket a rendezőket.

• *Máthé Erzsit is kollégája volt a Nemzetiben.*

Erzsit akkor láttam először színpadon, mikor Garassal statisztáltunk *Az ember tragédiájában*. Nekem akkor és ott reszketett a lábam a színpadon, nem tudtam leszek-e színész. Bejött a római színben,

egy vörös ruhában, és ráugrott a halottra. Fölhördült a közönség. Aztán együtt játszottunk a *Magyar Elektrában*, azon ritka alkalmak egyikében, amikor összehozott a műsorrend miniket. Ő sincs a helyén. Ő sem kapta meg azt az elismerést, ami kijárt volna számára. Nagy ajándéka az életnek, hogy ők ketten szeretnek engem.

• *Olyanok, mint a „három nővér”.*

Még egy színésznőről akarok beszélni, akit régóta testvéremként szerettem. Van, amikor az egész szakma vét valaki ellen. Így vétettünk mi Bara Margit ellen. Én sem álltam ki mellette. Nem figyeltem rá eléggé. Amikor hosszú évek után találkoztunk egy fogadáson a Parlamentben, megkérdeztem tőle, Margit, meg tudsz nekem bocsátani?

Számomra ő a Nemzet Színésze – annak ellenére, hogy nem kapta meg ezt a címet. Él közöttünk – és alig él. Én visszajöttem abból az ideiglenes elmenetelemből. Ő pedig tényleg alig él, egy-

Mészáros Márta:

Holdudvar (1968)

SZÓVÁRI GYULA FELVÉTELE

SZLOVÁK JUDIT FELVÉTELE

szerűen csak van, hatalmas emberi erővel.

• *És Darvas Lili?*

Makk Károcsi hatalmas érdeme, hogy őt felfedezte. Akkor már évek óta nem játszott. Csodásan csinálta a Mama szerepét. Jobbnak tartottam, mint magamat. Létezett – én meg néha játszottam. Ma az a divat, hogy játszani kell, de én a létezést szeretem. Lilike végig „csak” létezett.

Később tudtam meg, hogy amikor ezt a szerepet elvállalta már túl volt egy súlyos műtéten. Csodás humorral viselt el mindent. Amikor forgattunk, nekem a Nemzetiben nehéz próbaszakaszm volt az Albee-darabban (*Mindent a kertbe* – KL). Lilike a forgatási szünetekben nemcsak végszavazott nekem, hanem szinte megtanulta Avar Pista szerepét. Így segített. Félt az utószinkrontól: ült egy fotelben, de mondtam, hogy álljon föl, mert úgy jóval könnyebb. Nem tudtuk, mert jól titkolta, hogy mennie kellett Svájcba egy újabb műtetre.

• *Beszéljünk Garas Dezsőről.*

A múltamból már majdnem mindenki halott, mégsem tudom feldolgozni az ő távozását. Nagyon jó barátok voltunk. Olyan szinten, ha éjjel kettőkor felhívom segítségért, rohant volna, és én is ugyanúgy. Nagyon sokat voltunk együtt színpadon. Túl közeli még a halála. Hosszan betegeskedett, de azért játszott. Közölte azonban Alföldivel, az igazgatóval, hogy ezen és ezen a napon lép utoljára színpadra, de ez ne legyen publikus. Nem akart a színház terhére lenni, hogy esetleg előadások

Makk Károly:

Egy hét Pesten és Budán (2003)

maradjanak el miatta. Nagyon nagy színész volt. A Főiskolán még afféle kis elrajzolt karakterként indult, és az évek során olyan csudás férfi lett belőle.

• *Fognak a nevek. Janisch Attila következik, akihez egy nagy szakmai filmsiker köti.*

Fölvívott egyszer Fábri Zoli, hogy szeretné, ha egy kedves tanítványa vizsgafilmjében játszának. Ez volt az ajánlólevél. Aztán jóval később jött a *Hosszú alkony*. Így voltam Janisch Attilával, aki írt nekem egy filmet, azaz rám írták a főszerepet. Mindig mondtam neki, hogy nem normális, mert ennyi közelit kiskutyáról vagy kisgyerekről szoktak csinálni. Vagy egy gyönyörű nőről, de egy öregasszonyról? Mert ez a film egy halál elnyújtott pillanata, a végleges távozás az életből. Általában már nem nézem meg a filmjeimet, de ezt – éppen Attila kifejezett kívánságára – végignéztem, és utána felhívtam. Ha magamat el tudtam viselni, akkor ez egy jó mozi.

• *Egy költőről is szót kell ejtenünk, Pilinszky Jánosról.*

Két igazi barátom akadt az irodalmi életből. Az egyik Pilinszky, a másik, most lepődjön meg, Fejes Endre. Ők ketten kölcsönösen nagyon tisztelték egymást. Pilinszkyt nagy költőnek tartják ma is, de nem tudják, mekkora nagy író Fejes Endre. A *Rozsdatemető* egy görög sorstragédia.

• *Nemigen olvassák.*

Attól még az. Gyakran találkoztunk hármásban. János, aki egy finom lélek,

kacagva fogadta Fejes Bandi szabad-szájúságát. Pilinszkynek elbűvölő humora volt – ezt nem tudják róla. Ő a lányom keresztapja. Egyszer vártuk őt Velemenben, eléje mentem kocsival a szombathelyi állomásra, és le kellett állnunk az országút szélén, mert nem bírtam vezetni, olyan nevetőgörcs fogott el. Hallatlan öniróniája volt. Nagyon sajnálom, hogy időnként nem kapcsoltam be a kismagnót a találkozásaink során.

Éppen Moszkvában dolgoztam, amikor meghalt. Még a kórházban is ironizált a betegségéről, a csövekről, amik belőle kilógtak. Mindenki kacagott a Kútvölgyiben. Az orvosok és a nővérek várták a folytatást. Pilinszky is kacagott, és úgy halt meg. Kacagva. Nem volt folytatás.

• *Végül, de nem utolsósorban Maár Gyula.*

A *Szerelem* egyik forgatási napján figyeltem föl rá. Kérdeztem, hogy ki ez az ember? Őt akkor még inkább forgatókönyvírónak meg filmkritikusnak ismerték, még nem rendezett nagyfilmet. Kérdeztem, hogy nős, mondták, hogy igen. Akkor elmentem a Nemzetivel egy moszkvai vendégjátékra, s amikor visszajöttem, odaléptem hozzá, és csak annyit mondtam: „Itt vagyok”.

Azóta van ő nekem. Negyvenkét éve. Életem párja. Sokat kaptam tőle, látásmódban, gondolkodásban. Az első filmjében, a *Présben* benne voltam, amit még a BBS-ben csinált, és benne voltam az utolsóban, a *Töredékben*. Tarr Béla, a film producere mindenáron azt akarta, hogy én is benne legyek, úgyhogy beleírtak a forgatókönyvbe.

Annak idején rettenetesen izgultam a *Prés* előtt. Másfél-kétoldalas monológok voltak a forgatókönyvben. Aztán az első forgatási napon olyan szeretetteljes légkör vett körül, nemcsak engem, mindenkit, hogy nem akadt gondom a szerepemmel. A *Töredék* végén pedig azt mondtam neki, ugyanolyan voltál, mint amikor a *Prést* kezdtük forgatni.

Én nem vagyok író, de lehet, hogy meg fogom írni, illetve lediktálni Maár Gyula filmjeinek a történetét. Amikor Cannes-ban szerepeltünk a *Déryné, hol van?* című filmünkkel, Tennessee Williams volt a zsűri elnöke, aki azt nyilatkozta, hogy látta az emberi erő himnuszát. Rendezte Maár Gyula, játszott a Törőcsik Mari.

Az interjú 2013 tavaszán készült.